

DLA doktori értekezés tézisei

Dienes Gábor

Az oboa és kifejezési eszközei

J. S. Bach műveiben

Témavezető: Dr. Kamp Salamon

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődés-
történeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2018

I. A kutatás előzményei

Dolgozatom témájának megválasztása után szembesültem azzal a ténnyel, hogy a számításba jöhető, magyar nyelven megjelent irodalom rendkívül hiányos. A régebben, nagyjából 1970 előtt megjelent könyvek és tanulmányok inkább regényes életrajzok (Lichtenberg Emil, Bartha Dénes, Szabolcsi Bence, Pándy Marianne) vagy egyfajta, ma romantikusnak tartott megközelítést tükröznek, valamilyen idealista prekonceptió jegyében elemzik a műveket. Ebben a tendenciában áttörést jelentett Nicolaus Harnoncourt tanulmánykötete, *A beszédszerű zene* 1989-es magyarországi kiadása, ez azonban inkább csak jelezte a paradigmaváltást, nem látta el az olvasót – és ez nem is volt célja – Bachra, vagy éppen a bachi oboarepertoárra vonatkozó rendszerezett, átfogó információkkal. Ez előtt, és azóta is, szinte csak Alfred Dürr *Johann Sebastian Bach kantátái* c. könyvének 1982-es magyar kiadását tekinthetjük a témába vágó, átfogó, filológiai igénytel megírt műnek. Ezen kívül a nagyközönség számára nehezen hozzáférhető kiváló zenetudományi cikkeket találhatunk magyar muzsikusoktól, így Fazekas Gergelytől, Péteri Judittól, Kamp Salamontól és másoktól. Bach zenéjét az oboa szempontjából vizsgáló munkát sajnálatos módon nem találtam.

Más a helyzet az idegen nyelvű művekkel. A régi, ill. új Bach-összkiadáshoz tartozó tanulmánykötetek

(*Kritischer Bericht*), Nicolaus Harnoncourt tanulmányai a Bach-felvételeihez mellékelt kísérőfüzetekben, Christoph Wolff, Robert L Marshall több, alapvető könyve és cikke viszont nem jelent meg még magyarul. Ezekben már a bachi oboahasználatra vonatkozó konkrétabb információk is találhatóak.

Dolgozatom megírásában Bruce Haynes alapvető, *The Eloquent Oboe*, illetve Geoffrey Burgess-szel közösen írt *The Oboe* c. könyvei voltak nagy segítségemre. Ezek nemcsak az oboa barokk-kori és azt megelőző történetét tárgyalják rendkívüli részletességgel, de a hangszer Bach zenéjében való alkalmazását is. Ezen kívül számomra addig nem ismert idézeteket közölnek korabeli írásokból, gazdag irodalomjegyzékek pedig tovább fontos forrásokra hívták fel a figyelmemet.

II. Források

Haynes és Haynes & Burgess könyveinek releváns idézeteit lehetőleg eredetiben is megvizsgáltam, és a bibliográfiáikban említett irodalomból is több munkát elolvastam. Ennek hatására néztem meg alaposabban Quantz magyarul is megjelent Fuvolaiskolájának az oboára vonatkozó részeit is. Nem ezekben az bibliográfiákban, hanem internetes kutatás során találtam rá viszont egy, a témához még közelebb álló amerikai

doktori értekezésre, John William Denton dolgozatára Bach egyházi kantátáinak oboahasználatáról. Itt is találtam olyan adatokat, kottapéldákat, ill. megközelítéseket, amelyeket fel tudtam használni írásomban.

Nagy Csaba Telemann szólókantátáinak retorikai megközelítését bemutató DLA-dolgozata ráirányította figyelmemet a retorika és zene barokk-kori kapcsolatának fontosságára, ennek hatására további szakmunkákat vizsgáltam meg, elsősorban Bartel *Musica Poetica* c. művét és a *The New Grove...* idevágó szócikkét.

Szintén Haynes említett könyvei, illetve „History of Performing Pitch: The Story of "A"” c. könyve hívta fel figyelmemet a normálzenei „A” változásának, helyi és történeti különbségeinek fontosságára a bachi oboazenében, hiszen ez közvetlen hatással lehet a hangzásra, a hangszerhasználatra, az esetleges transzpozíciókra, és ezeken keresztül a kifejezésre is. Így ez a téma önálló fejezetet kapott dolgozatomban.

Szerencsés helyzetben voltam a kottapéldák tekintetében: online változatban nemrégiben szabadon hozzáférhetővé váltak a régi Bach-összkiadás kötetei, valamint nagyon sok Bach-kézirat is, így ezekből szerzői jogi akadályok nélkül emelhettem be részleteket a dolgozatba.

III. Módszer

Munkamódszerem a szakirodalom feltárása és megszerzése után a következő volt: Haynes és Haynes & Burgess könyvei releváns fejezeteinek feldolgozása után az azokban megismert adatokat és szempontokat mintegy visszafejtve kutattam a korabeli dokumentumokat, a korabeli oboahasználatot tárgyaló műveket, valamint az általános Bach-irodalmat. Ezeket, amennyiben volt rá lehetőség, összevettem egymással, meghatároztam a szó szerint vagy csak tartalmukban idézendő részeket, majd a dolgozatom ilyen módon lassan kirajzolódó felépítéséhez, koncepciójához gyűjtöttem további adatokat. A munka során eredeti tervemhez képest újabb szempontok váltak fontosabbá, ezek tárgyalása – itt elsősorban azokra a fejezetekre gondolok, amelyek az oboa korai történetét, a Bach-korabeli oboa karakterisztikáját és lehetőségeit, ill. Bach oboahasználatát tárgyalják – első pillantásra talán aránytalanul nagy terjedelmet kapott, míg konkrét műelemzésre a dolgozat viszonylag kis részében került sor. Ennek oka az, hogy míg egyetlen kantáta bemutatása viszonylag reprezentatív példával szolgálhat az általam fontosnak tartott megközelítések bemutatására, addig az előzmények és a kontextus felületesebb, hiányosabb tárgyalása nem adott volna kellő alapot ezen szempontok meggyőző tárgyalásához.

IV. Eredmények

A fentebb említett meghatározó szempontok, kívánalmak tehát a következők voltak: a hangszer fejlődésének tárgyyszerű összefoglalása, az oboa Bach-korabeli karakterisztikájának feltérképezése, Bach az oboa hangjáról, kifejezési eszközeiről alkotott elképzelésének összevetése a kortársakéval, a bachi oboaszólamok korabeli kontextusba helyezése, Bach oboazenéjének vizsgálata azok egyedisége szempontjából, a retorikai megközelítés hangsúlyozása, valamint az oboaszólamoknak a vokális művekben használt szövegekhez való viszonyának vizsgálata.

Ezek a szempontok azért is fontosak, mert a hagyományosabb megközelítés az oboa hangját inkább csak egy általános, nem kor- és Bach-specifikus esztétika mentén értékeli: a hang legyen „szép”, „hajlékony”, „kifejező”, „olvadékony”, stb., simuljon bele a hangszeres- és énekszólamokba. Ugyanez vonatkozik az oboát foglalkoztató művek elemzéseire és értékeléseire: ezek legtöbbször adottnak tekintik az oboa szép, olvadékony, hajlékony hangját, de nem vizsgálja meg annak a korabeli esztétika szerinti specifikus kifejezési eszközeit és a vokális tételekben a szöveggel való részletesebb kapcsolatát, ennek az artikulációra való kihatását; az esetleges szerzői változatoknak, transzpozícióknak a kifejezésre ható következményeit, a retorikai utalásokat.

A legtöbb, az oboaszólamokat is tárgyaló munka nem foglalkozik a bachi előadások akusztikai körülményeivel, a létrejövő hangzásarányokkal, az oboa és az egyéb közreműködő hangszerek hangzásoképeinek, lehetőségeinek korabeli karakterisztikájával, arányaival.

Reményeim szerint sikerült ezeket a számomra fontosnak tűnő szempontokat részletesen és meggyőzően kifejtenem témám tárgyalása során; ezek kapcsolódását, egymástól elválaszthatatlan egységét pedig a legújabb kutatásokra, tapasztalatokra és az ismert dokumentumokra alapozva bemutatnom; mindezt az utóbbi évtizedekben elterjed nyugati szemlélet szellemében, tehát a forrásokat azok történeti kontextusában vizsgálva, nem pedig későbbi, romantikus, általánosító megközelítés szerint.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

A dolgozat témájához kapcsolódó szakmai tevékenységem egyik részét Bach oratórikus műveinek előadásában végzett több évtizedes zenekari tevékenységem és alkalmankénti szólistikus, illetve kamarazenei fellépéseim adják, másikat lemezfelvételeim sora.

Részvétel Bach oratórikus műveinek előadásában, beleértve a szóló-oboát foglalkoztató áriákat, a következő együttesekkel:

1977-1992	Magyar Állami Hangversenyzenekar
1992-1996	Budapesti Fesztiválzenekar
1995 -	Liszt Ferenc Kamarazenekar
1996 -	Concerto Budapest Zenekar

Lemezfelvételek J. S. Bach műveiből:

1. és 2. Brandenburi verseny (Liszt Ferenc Kamarazenekar, SLPD 12618-19)
- 1., 3. és 4. zenekari szvit (Liszt Ferenc Kamarazenekar, HCD 31018)
- d-moll kettősverseny oboára és hegedűre (Liszt Ferenc Kamarazenekar)
- A-dúr versenymű oboa d'amoréra és zenekarra (Liszt Ferenc Kamarazenekar)